

סיכום 7: תהליך הדה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות

במהלך המאה ה-19 השתלטו מעצמות אירופאיות על שטחים באסיה, אפריקה והפכו את השטחים הכבושים האלה למושבות (קולוניות) שלהן. תהליך זה נקרא קולוניאליזם. במסגרת תהליך זה נכבשו המזרח התיכון וצפון אפריקה ע"י צרפת, בריטניה ואיטליה. לקראת מלחמת העולם השנייה ובייחוד לאחריה (בשנים 1945-1962) החל תהליך הפוך של שלילת הקולוניאליזם והקמת מדינות לאום ערביות באום שטחים. תהליך זה נקרא: **דה-קולוניזציה** (שלילת הקולוניאליזם). במסגרת תהליך זה קיבלה עיראק עצמאות בשנות ה-30, לבנון, סוריה וירדן זכו לעצמאות בשנות ה-40 ומרוקו, טוניס ולוב בשנות ה-60. האחרונה שקיבלה עצמאות הייתה אלג'יריה- בשנת 1962. תהליך זה יצר מדינות לאום ערביות חדשות במזרח התיכון.

הגורמים לתהליך הדה קולוניזציה

1. גורמים אידיאולוגיים

- **התפתחות רעיון הלאומיות- העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון הזר והרצון להקים מדינות עצמאיות.**
- **דעת הקהל בעולם- האווירה הציבורית, בעיקר לאחר מלחמת העולם השנייה, ראתה בקולוניאליזם מדיניות נצלנית ובלתי מוסרית ולכן השיטה איבדה את התמיכה בה.**

2. גורמים כלכליים

- **משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה- הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הונן בשיקום עצמי ועל כן לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.**
- **ירידה ברווחיות המושבות- היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. לאחר מלחמת העולם השנייה גברה התחרות והתפתח שוק חופשי והדבר פגע ברווחיות שניתן היה להפיק מהקולוניות.**

3 . גורמים פוליטיים

- השפעת "המלחמה הקרה" - מעצמות אירופה איבדו מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, בו שלטו שתי מעצמות: ארה"ב וברית"מ. שתי מעצמות אלה החלו להיאבק על אזורי השפעה בעולם ולכן היה להן אינטרס לתמוך במתן עצמאות למדינות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן.
- המאבק של התנועות הלאומיות - בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק ממושך ואלים נגד השלטון הזר. בשנת 1945 הוקמה "הליגה הערבית", שעודדה את מאבקהן של העמים הערביים שנשלטו עדיין על ידי המעצמות הקולוניאליות.
- תפקידו של האו"ם - בעקבות מלחמת העולם השנייה הוקם ארגון בינלאומי בשם האומות המאוחדות (האו"ם) שנועד להסדיר סכסוכים בין מדינות ולחתור לשלום. הארגון הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות. המעצמות הקולוניאליסטיות התקשו להתמודד עם הטענה כי הקולוניאליזם מנוגד לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.

דפוסי הקמתן של מדינות עצמאיות

שלב המאבק הלאומי

תהליך הקמת המדינות העצמאיות היה מורכב והדרגתי- במרבית המדינות תהליך השחרור היה מתמשך ולא אופייני במלחמת שחרור חד פעמית. באופן כללי, המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה- עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר המלחמה ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה- 50 וה-60.

המאבק הלאומי הורכב בדרך כלל ממספר שלבים:

- ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן- המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים של המעצמות.

- מאבק לאומי - בדרך כלל ניתן להבחין במאבקים אלה באותם שלבים שאפיינו את מאבקי עמי אירופה: תחילה נוצרה תודעה לאומית על ידי האליטות המשכילות שנחשפו לרעיונות האירופאים, לאחר מכן הוקמו התנועות הלאומיות עצמן ובשלב מאוחר יותר החל מאבק פעיל כנגד הכיבוש, תוך קבלת סיוע מגורמים חיצוניים. עם זאת, חלק מעמי המזרח התיכון (עיראק, סוריה, ירדן ולבנון) גיבשו את הרעיון הלאומי רק לאחר שהמזרח התיכון חולק לאזורים שונים ע"י בריטניה וצרפת.
- השוני בין השחרור מהשלטון הבריטי לבין השחרור מהשלטון הצרפתי - תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון צרפתי היה בדרך כלל קשה ואיטי יותר. צרפת שלטה בצפון אפריקה על מרוקו, תוניס, אלג'יר, ובמזרח התיכון על סוריה ולבנון. צרפת התערבה בעניינים הפנימיים של המדינות, בייחוד בצפון אפריקה, ורצתה להפוך אותם לצרפתיים באמצעות מערכת החינוך והבאת צרפתים למדינות. הדבר היקשה עליה לוותר על השלטון במקום. התוצאה הייתה מאבק ארוך ואלים לעצמאות, בתוניסיה ובייחוד באלג'יריה.
- לעומת צרפת, בריטניה מיעטה להתערב בעניינים פנימיים, אלא הדגישה את השמירה על האינטרסים הכלכליים והצבאיים שלה. על כן, המאבקים לעצמאות מהשלטון הבריטי היו בדרך כלל קצרים ולא אלימים.

תהליך הזה- קולוניזציה במצרים: מדינה מדגימה

רקע: ממחצית המאה ה-19 הפכה מצרים לציר תנועה חשוב בין אנגליה והודו. מיקומה האסטרטגי של מצרים חשף אותה להתערבות בלתי פוסקת מצד אנגליה וצרפת, שהגיעה לשיא עם פתיחת תעלת סואץ בשנת 1869 וכיבושה של מצרים על ידי בריטניה בשנת 1882. במלחמת העולם הראשונה שימשה מצרים כבסיס אנגלי, שממנו תקפו הבריטים את הטורקים בארץ ישראל.

• המאפיינים המרכזיים של תהליך הזה- קולוניזציה שבאים לידי ביטוי

במצרים:

1. **תהליך מורכב והדרגתי:** תהליך השחרור של מצרים מהכיבוש הבריטי היה ממושך והדרגתי:

עצמאות חלקית- בשנת 1922 הכריזה מצרים באופן חד צדדי על עצמאות חלקית, לאחר 40 שנות שלטון בריטי. בעקבות ההכרזה הכירה בריטניה בסולטאן פואד כמלך מצרים, אולם בריטניה המשיכה להחזיק במצרים כוחות רבים.

מהומות 1935- בעקבות השתלטותה של איטליה על סודאן בשנת 1935 התגברו הקולות במצרים שדרשו שבריטניה תצמצם את נוכחותה באמצעות הסדר אך בריטניה לא מיהרה לחדש את המשא ומתן בנושא. כתוצאה פרץ בשנת 1935 גל של מהומות נגד השלטון הבריטי, בהנהגת מפלגת "הוופד". בשנת 1936 ניצחה ה"וופד" בבחירות והמלך פואד נפטר והדבר הקל על חידוש המשא ומתן עם בריטניה בדבר מתן עצמאות מלאה למצרים.

סיום הכיבוש- בשנת 1936 נחתם חוזה ידידות בין בריטניה לבין מצרים ובו הכריזה בריטניה כי היא מסיימת את הכיבוש הצבאי ומכירה בעצמאות מצרים. מצרים הסכימה להשאיר כוחות צבא בריטיים בתעלת סואץ עד אשר יוכשר צבא מצרים שיוכל לשלוט בתעלה ולהבטיח מעבר אניות בתעלת סואץ. בעקבות ההסכם הצטרפה מצרים לחבר הלאומים.

מאבק לעצמאות מלאה- בזמן מלחמת העולם השנייה שימשה מצרים כבסיס מרכזי לפעילות הבריטית במזרח התיכון. לאחר מלחמת העולם השנייה התחדש המאבק על עצמאות מצרים. בשנת 1947 הוחלט על פינוי הצבא הבריטי מאלכסנדריה ומקהיר וריכוזו סביב תעלת סואץ. בשנת 1951 בוטל חוזה מונטרה שהעניק זכויות מיוחדות לנתינים זרים במצרים. בשנת 1956, לאחר מלחמת סיני, זכתה מצרים בעצמאות מלאה כשהכוחות הבריטיים האחרונים עזבו את המדינה.

2. ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן: המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את

מעמדם באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים של המעצמות באזור. כך במצרים ניסו הבריטים והמצרים, לאחר ההכרזה על העצמאות החלקית בשנת 1922, להגיע להסדר רחב יותר שיצמצם את הנוכחות הבריטית על אדמת מצרים. דוגמא נוספת היא הסכם הידידות של 1936 במסגרתו סוכם על סיום הכיבוש הבריטי במדינה ונקבע כי לבריטניה יהיה שגריר במצרים ולא מושל.